

वामदेवो गौतमः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्, १० अनुष्टुप्

का सुष्टुतिः शवसः सूनुमिन्द्रमर्वाचीनं राधस आ ववर्तत्।

ददिर्हि वीरो गृणते वसूनि स गोपतिर्निषिधा नो जनासः ॥ ४.०२४.०१

का । सुष्टुतिः- शोभनस्तुतिः । शवसः सूनुम्- बलाधिदैवतम् । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । अर्वाचीनम्- अस्मदभिमुखम् । राधसे- संसिद्धयै । आ ववर्तत्- आवर्तयेत् । गृणते- स्तुवते । वीरः- वीर्यवानिन्द्रः । वसूनि- सम्पदः । ददिः- यच्छति । हि- किल । जनासः- हे जनाः । नः- अस्माकम् । निषिधाम्- निषेद्धभ्यः । गोपतिः- तेजःपालकः । सः- असाविन्द्रः ॥१॥

स वृत्रहत्ये हव्यः स ईड्यः स सुष्टुत इन्द्रः सत्यराधाः।

स यामन्ना मधवा मर्त्याय ब्रह्मण्यते सुष्वये वरिवो धात् ॥ ४.०२४.०२

सः- असाविन्द्रः । वृत्रहत्ये- आवरणबाधायै । हव्यः- आह्वातव्यः । सः । ईड्यः- स्तुत्यः । सः । सुष्टुतः- सुष्टु स्तुतः । इन्द्रः । सत्यराधाः- अवितथसिद्धियुक्तः । सः । यामन्- मार्गे । मर्त्याय- मनुष्याय । आ- आभिमुख्येन । मधवा- सम्पद्धान् । ब्रह्मण्यते- मन्त्रकामायोपासकाय । सुष्वये- रसनिष्पादकाय । वरिवः- सम्पदः । धात्- यच्छति धारयति च ॥२॥

तमिन्नरो वि ह्यन्ते समीके रिरिक्वांसस्तन्वः कृण्वत त्राम्।

मिथो यत्यागमुभयासो अगमन्नरस्तोकस्य तनयस्य सातौ ॥ ४.०२४.०३

समीके- मेघावरणैरात्मावरणैर्वा वृत्रैर्जनिते युद्धे । नरः- नेतारः । तमित्- अमुमेवेन्द्रम् । वि ह्यन्ते- आह्वयन्ति । तन्वः- शरीराणि । रिरिक्वांसः- रेचयन्तस्तपसोदीपयन्त इति भावः । त्राम्- इन्द्रं त्रातारम् । कृण्वत- अकुर्वन् । उभयासो नरः- यजमानाः स्तोतारश्च । यत्- यदा । तोकस्य तनयस्य सातौ- धर्मसन्तानमिच्छवः । मिथः- परस्परं सङ्गताः । त्यागमगमन्- दानं कृतवन्तः । तदा तत्प्रापुरिति शेषः ॥३॥

क्रतूयन्ति क्षितयो योग उग्राशुषाणासौ मिथो अर्णसातौ।

सं यद्विशोऽववृत्रन्त युध्मा आदिन्नेम इन्द्रयन्ते अभीके ॥ ४.०२४.०४

अर्णसातौ- अपामाधारशक्तिप्रवाहाणां लब्धये। मिथः- परस्परम्। योगे। आशुषाणासः- व्याप्तुवन्त्यः। क्षितयः- साधनभूमिकाः। उग्र- इन्द्र। क्रतूयन्ति- क्रतुं प्रज्ञामिच्छन्ति। यत्- यदा। युध्माः- युद्धशीलाः। विशः- प्रजाः। अभीके- युद्धे। सम्- सम्यक्। अववृत्रन्त- आवारयन्ति। आदित्- तदा। नेमे- नियन्तारः। इन्द्रयन्ते- ता जेतुमिन्द्रमीशनाधिदैवतं कामयन्ते ॥४॥

आदिद्ध नेम इन्द्रियं यजन्त आदित्पक्तिः पुरोळाशं रिरिच्यात्।

आदित्सोमो वि पपृच्यादसुष्वीनादिज्जुजोष वृषभं यजध्वै ॥ ४.०२४.०५

आदित्- तदानीमेव। नेमे- नियन्तरीति वैदिककोशः। इन्द्रियम्- वासनेशनशक्तिम्। यजन्ते- समर्पयन्ति। आदित्- अनन्तरमेव। पुरोळाशम्- पुरोडाशम्। पक्तिः- पचन्। रिरिच्यात्- इन्द्राय दद्यात्। आदित्- अनन्तरमेव। सोमः- रसः। असुष्वीन्- तददातृभ्यः। वि पपृच्यात्- पृथक्कुर्यात्। आदित्- अनन्तरमेव। वृषभम्- वर्षकमिन्द्रम्। यजध्वै- यष्टुम्। जुजोष- यजमानः सेवते ॥५॥

कृणोत्यस्मै वरिवो य इत्थेन्द्राय सोममुशते सुनोति।

सध्रीचीनेन मनसाविवेनन्तमित्सखायं कृणुते समत्सु ॥ ४.०२४.०६

यः। इत्था- इत्थम्। उशते- कामयते। इन्द्राय- परमेश्वराय। सोमम्- रसम्। सुनोति- निष्पादयति। अस्मै- तस्मै। वरिवः- सम्पदः। कृणोति- इन्द्रः करोति। सध्रीचीनेन- सङ्गतेन। मनसा- चित्तेन। अविवेनम्- कामयमानम्। तमित्- अमुमेव यजमानम्। सखायम्- स्वमित्रम्। समत्सु- युद्धेषु। कृणुते- इन्द्रः करोति ॥६॥

य इन्द्राय सुनवत्सोममद्य पचात्पक्तीरुत भृज्जाति धानाः।

प्रति मनायोरुचथानि हर्यन्तस्मिन्दधृषणं शुष्ममिन्द्रः ॥ ४.०२४.०७

यः। मनायोः- मन्त्रकामस्येन्द्रस्य। उचथानि- मन्त्रान्। हर्यन्- कामयमानः। यः। इन्द्राय-
परमेश्वराय। अद्य- इदानीम्। सोमम्- रसम्। सुनवत्- निष्पादयति। पक्तीः- पक्तव्यान्। पचत्-
पचति। धानाः- यवादीन्। भृज्जाति- भर्जयति। तस्मिन्। वृषणम्- वर्षकम्। शुष्मम्- बलम्।
इन्द्रः- ईशनाधिदेवता। दधत्- धारयति ॥७॥

यदा समर्यं व्यचेद्दधावा दीर्घं यदाजिमभ्यख्यदुर्यः।

अचिक्रददृषणं पत्यच्छा दुरोण आ निशितं सोमसुद्धिः ॥ ४.०२४.०८

यदा। ऋधावा- वृत्रहिंसकः। समर्यं- समरस्थम्। व्यचेत्- विशेषेण जानीयात्। अर्यः- आर्यः।
आजिम्- युद्धम्। अभ्यख्यत्- अभिपश्येत्। तदा। सोमसुद्धिः- रसनिष्पादकैः। दुरोणे- पात्रे
तदुपलब्धिस्थान इति भावः। निशितम्- तीक्ष्णीकृतम्। सूक्ष्मतया कृतमिति भावः। वृषणम्-
वर्षकम्। सोमम्- रसम्। अच्छा- अभिलक्ष्य। आ- आभिमुख्येन। पत्नी- यज्ञपालनसमर्था
अदितिरुषा वा। अचिक्रदत्- अशब्दयत् ॥८॥

भूयसा वस्त्रमचरत्कनीयोऽविक्रीतो अकानिषं पुनर्यन्।

स भूयसा कनीयो नारिरेचीदीना दक्षा वि दुहन्ति प्र वाणम् ॥ ४.०२४.०९

भूयसा- प्रभूतेन। कनीयः- अल्पम्। वस्त्रम्- वसु। अचरत्। पुनः। यन्- गच्छन्। अविक्रीतः-
विक्रेता एषोऽर्थो मया अविक्रीत इति ब्रुवन्। अकानिषम्- अनल्पं कामयते। सः- असौ विक्रेता।
भूयसा- प्रभूतेन। कनीयः- अल्पम्। नारिरेचीत्- न रिक्तीकरोति। न लभत इति भावः। दीनाः-
असमर्थाः। दक्षाः- समर्थाश्च। वाणम्- वचनम्। वि- विशेषेण। प्र- प्रकर्षेण। दुहन्ति- दोहनं
कुर्वन्ति। अयं साधारणविषयः ॥९॥

क इमं दशभिर्ममेन्द्रं क्रीणाति धेनुभिः।

यदा वृत्राणि जङ्घनदथैनं मे पुनर्ददत् ॥ ४.०२४.१०

किन्त्विन्द्रविषये इन्द्रसौलभ्यख्यापनायायं मन्त्रः । कः । इमम्- एतम् । इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम् ।
दशभिः । धेनुभिः- प्रीणयितृभिर्मन्त्रस्तुतिभिः । क्रीणाति । यदा । वृत्राणि- आवरणानि । जङ्घनत्-
हन्यात् । तदा । एनम्- इमम् । मे- मह्यम् । पुनः । ददत्- दद्यात् । किञ्चित्कारेणैव स्वयं स्वमेव
क्रीणातीन्द्र इतीन्द्रस्य सौलभ्यम् ॥१०॥

नू॒ष्टु॒त इ॒न्द्र नू॒ गृ॒णान॒ इषं॑ ज॒रित्रे॑ न॒द्यो॒३ न पी॑पेः ।

अ॒कारि॑ ते ह॒रिवो॒ ब्रह्म॑ न॒र्व्यं धि॒या स्या॑म र॒थ्यः सदा॑साः ॥ ४.०२४.११

पूर्वं व्याख्यातम् ॥११॥

Dr. Rangraji